

فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۴۷ / سال پانزدهم، شماره ۲ / تابستان ۱۳۹۰

Culture in Islamic University, 2011(Summer) 47, Vol. 15, No2

مقایسه نگرش و پای‌بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و دانشجویان دیگر، نسبت به نماز و ادراک موانع فردی و اجتماعی و محیطی درباره آن

راضیه نصیرزاده^۱

نرجس عرفان منش^۲

مسعود حسین چاری^۳

چکیده

هدف؛ هدف پژوهش حاضر بررسی تفاوت نگرش و پای‌بندی دانشجویان ساکن خوابگاه‌های دانشجویی و دانشجویانی که با والدین خود زندگی می‌کردند، نسبت به نماز و ادراک موانع و عوامل بازدارنده فردی و اجتماعی و محیطی آن بوده است. **روش؛** روش تحقیق مورد استفاده، علی-مقایسه ای و پس رویی بوده است. بدین منظور ۱۱۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شدند و پرسشنامه محقق ساخته ۷۷ سوالی را تکمیل کردند. **یافته‌ها؛** نتایج نشان داد پسرانی که با والدین خود زندگی می‌کردند در مقایسه با سایر گروه‌ها نگرش منفی‌تری نسبت به نماز داشتند. موانع اجتماعی و فردی کمتری در مورد اقامه نماز گزارش کردند. ضمن آن که پسران ساکن خوابگاه‌های دانشجویی موانع محیطی کمتری در مورد اقامه نماز گزارش کردند. **نتیجه‌گیری؛** دانشگاه به عنوان یک نهاد فرهنگی و هنجارآفرین توانسته است در جهت نهادینه کردن هنجارهای اسلامی جامعه گام‌های موفقیت‌آمیزی بردارد. به ویژه در مورد دانشجویان ساکن خوابگاه‌های دانشجویی که از والدین خود دور هستند و ممکن است بیشتر تحت تأثیر هنجارهای دانشگاه قرار داشته باشند.

واژگان کلیدی: نماز، نگرش، موانع، دانشجویان، خوابگاه

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۰/۰۳/۲۰

* تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۱۸

۱- دانشجوی دکتری تخصصی روانشناسی بالینی دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)/ آدرس: تهران، ولنجک، دانشگاه شهید بهشتی، گروه روانشناسی/نمابر: ۲۳۳۹۰۲۹۹۰-۰۲۱ / Email: raznasirzadeh@gmail.com
۲- کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز/ Email: erfanmanesh_cp@yahoo.com
۳- دکترای روانشناسی تربیتی و استادیار بخش روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز/ Email: charios@yahoo.com

مقدمه

پیشرفت سریع علم و مواجه شدن پژوهشگران با زمینه های تخصصی متنوع و فراوان، ظهور گرایش های تخصصی را در پی داشته است. فقدان دیدگاه مشترک بین پژوهشگران، به علت تخصص گرایی و عدم وجود ارتباط منطقی بین این زمینه ها، در بعضی از حوزه های علم، به یک معضل تبدیل شده و پژوهش های علمی را با چالش های زیادی روبرو ساخته است. به نظر می رسد به دلیل ارتباط و وابستگی علوم انسانی، پژوهشگران این حوزه با چالش های تحقیقاتی بیشتری برخورد خواهند کرد که این مسأله ضرورت نگاه بین رشته ای را بازگو می کند (پارم، ۲۰۰۷). راهکارهایی مانند وام گیری رشته ها از رشته دیگر یا انجام فعالیت های تجربی و آزمایشگاهی، تجزیه و تحلیل داده ها برای نتیجه گیری در علوم انسانی، از جمله مواردی است که می تواند در رفع چالش های تحقیقاتی مفید واقع شود. در ایران نیز به منظور تحقق اهداف برنامه چهارم توسعه، موضوع کاربردی کردن علوم انسانی و آشتی دادن این حوزه از علم برای پاسخگویی به نیازهای ملموس جامعه در رشته های علوم انسانی، یکی از مهم ترین ضرورت های تدوین و راه اندازی مطالعات و پژوهش های بین رشته ای محسوب می شود.

گرچه شاید در نگاه اول باور نکردنی به نظر آید اما با نگاهی دقیق تر در خواهیم یافت که مطالعه «نماز و نماز خواندن»، می تواند به عنوان یکی از موضوعات مهم مطالعات میان رشته ای به شمار رود و علومی مانند روان شناسی، جامعه شناسی، انسان شناسی و الهیات، هر یک از منظر خود، آن را مورد بررسی و پژوهش قرار داده اند. بنابراین پژوهش های کاربردی در این حوزه از اهمیت بالایی برخوردار خواهند بود.

چهار چوب نظری

از منظر مطالعات انسان شناسی، طبیعت و سرشت انسان آمیخته با نیازهای متعدد و متنوع می باشد. انسان بر اساس فطرت خویش موجودی خداجو، خلاق و کنجکاو بوده و تحول متعادل و متعالی او در گرو حسن تأمین نیازهای اساسی اوست. و عالی ترین نیاز انسان که همانا شکفتن همه غنچه های وجود و نیل به پیروزی و عروج است جز با ارتباط مستقیم و سخن گفتن با خدا و دریافت پاسخ حضرتش میسر نخواهد شد (اخوی، ۱۳۷۹) در واقع بشر در تاریخ شناخته شده خود در هیچ مقطعی فارغ از دغدغه های دینی و پرستش نبوده است. و در قدیمی ترین سنگ نبشته ها و آثار به جا مانده از دوره های باستان، عنصر عبودیت و پرستش، که نماز، جلوه آشکار این نیاز به پرستش است، یافت می شود (معین، ۱۳۸۰). در واقع نیاز انسان به ثبات و جاودانگی و حیات و زیبایی مطلق، آن گاه بر آورده می شود که نیایش به درگاه بی نیاز، نماید. از

مقایسه نگرش و پای بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و ... ♦ ۵

این روست که خداوند، هدف از خلقت آدمی را جز عبادت ذات حق نمی‌داند. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (سوره ذاریات، آیه ۵۶)

الهیات از چشم‌انداز بینش مبتنی برقرآن خود، تمام اجزا و ذرات هستی را در نظمی مقدر شناور و در حال تسبیح و در برابر قدرت لایزال خالق مهربان جهان خاشع و مطیع می‌داند؛ به عبارتی دیگر از نگاه این رشته علمی تمام ذرات عالم در نظامی خاص و هدف‌دار به سوی تعالی و کمال در حرکتند. و طبیعت، حیات و فطرت در مدار هدفمندی «تسبیح‌گوی» خداوند متعال معرفی می‌شوند (معین، ۱۳۸۰). علاوه بر این علم الهیات، نماز را از مهم‌ترین فرائض دینی و از ضروریات دین اسلام، نقطه اوج عبادات، عمود دین و مرز بین کفر و ایمان که سایر اعمال انسان بدون آن پذیرفته نیست می‌داند و از نماز به عنوان نخستین عبادتی که بلافاصله پس از بعثت رسول اکرم (ص) تشریح گردید و از میان عبادات اسلامی در زیادتی احکام نمونه است (نصیرزاده، ۱۳۸۴)، نام می‌برند. همچنین در روایات اسلامی تأکید مؤکدی بر برپایی نماز به صورت جماعت دیده می‌شود و آثار و برکات بسیاری برای این مهم ذکر گردیده است. مساجد نیز به عنوان اماکنی مقدس از جایگاه ویژه‌ای در اسلام برخوردارند. توجه به این نکته نیز ضروری است که امر به اقامه نماز در تعالیم تمامی ادیان الهی دیده می‌شود (جانسون، ۲۰۰۴)

ظهور روان‌شناسی دین به عنوان شاخه‌ای از روان‌شناسی، در راستای هدف کلی این علم، یعنی مطالعه رفتار و جایگاه متمایز دین در سازمان روان‌شناختی انسان به وقوع پیوسته است. از این رو متون علمی و پژوهشی نیز توجه به نماز را از نظر دور نداشته‌اند، و آن را به عنوان هسته دین (برون، ۱۹۹۴، باتریک، ۱۹۴۲)، مهم‌ترین شکل عملی دین‌داری (ترایر و شوپ، ۱۹۹۱)، یکی از قدیمی‌ترین اعمال شفابخش (کرونکاف و همکاران، ۲۰۰۶)، یک شیوه مقابله‌ای برتر^۱ (وسکانسلس، ۲۰۰۹) و هیجان‌مدار (کوئینگ و همکاران، ۱۹۸۸) و یا مسأله مدار (فلکمن و همکاران، ۱۹۸۶؛ جورک و کوهن، ۱۹۹۷) قلمداد نموده که در تأمین و تقویت بهداشت روانی و جسمانی افراد مانند کاستن از اضطراب و افسردگی و تنیدگی (ولف، ۲۰۰۰)، پذیرش و مقابله با عوارض بیماری‌های مزمنی همچون مسمویت با گاز خردل (عبادی و همکاران، ۲۰۰۹) و یا حتی تنظیم ضربان قلب (برنادی، ۲۰۰۱) نقش ویژه‌ای ایفا می‌کند.

توجه به دین از منظر جامعه‌شناسانه را نیز باید در سپیده دم تکوین جامعه‌شناسی، چونان رشته‌ای علمی، ردیابی کرد. جامعه‌شناسان بزرگی چون مارکس، وبر و دورکیم تأملات ژرفی درباره دین داشته‌اند.

جامعه‌شناسی دین که در پی تبیین باورها و اعمال دینی در جامعه بشری است، از یک سو می‌پرسد چرا این باورها و اعمال، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرهنگ و جامعه دارند و از دیگر سو می‌گوید چرا این باورها و اعمال شکل‌های گوناگونی، به خود گرفته‌اند. گرچه نماز در جامعه ایران، به عنوان یک عامل تاثیرگذار فرهنگی در زندگی فردی و اجتماعی مطرح است اما دکر و برنتز و دی‌هارت^۱، ۲۰۰۷، به نقل از کنیبرگ، ۲۰۰۹ و بنزیگر، جانسن و شپرس (۲۰۰۸) گزارش می‌کنند که نماز حتی در جوامع سکولار نیز هنوز به نحو گسترده‌ای، وجود دارد و اقامه می‌شود.

بیان مسأله

به نظر می‌رسد پرداختن به نگرش که در سال‌های اخیر به یکی از حوزه‌های مولد پژوهش تبدیل شده است از این نظر مهم است که بر اساس نگرش‌ها می‌توان رفتار انسان در زمینه‌های مختلف را پیش‌بینی نمود. ضمن آن‌که نگرش‌ها بر فرایندهای شناختی و ادراکی فرد اثر گذاشته و در عملکردهای روانی دخالت می‌کنند (گرین‌والد، ۱۹۸۹)

خانواده، به عنوان نخستین و کهن‌ترین نهاد بشری (منادی، ۱۳۸۴)، بر اساس نوع رابطه با فرزندان بیشترین تأثیر را بر چگونگی شخصیت روانی، اجتماعی (مینوچین، ۱۳۷۵) آنها داشته و به صورت غیرمستقیم جامعه را متأثر از نوع روابط و فرهنگ خود می‌کند (ستیر، ۱۳۸۰). در واقع اعضای خانواده در حین رشد به هویت اختصاصی و یکتای خود، دست می‌یابند، اما باز هم به گروه خانوادگی دلبستگی دارند و لذا هویت یا تصویر جمعی خاص خود را حفظ خواهند کرد. (رایس^۲ به نقل از گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۰۸). ویلکاکس و ولفینگر (۲۰۰۸) معتقدند که خانواده‌ها، در جستجوی نهادهای مذهبی هستند و به آنها به عنوان راهگشای ویژه‌ای که در مراحل تغییر و گذار (ازدواج، تولد و بلوغ کودکان، مرگ و...) در کنار آنان خواهند بود، می‌نگرند. و به این گونه نهادها برای کمک، راهنمایی، حمایت و تقدس بخشیدن به ازدواج و والدگری شان اعتماد می‌کنند و وابسته می‌شوند. دانشگاه نیز به عنوان یک نهاد فرهنگی و هنجار آفرین، در شکل‌گیری نگرش‌ها، و باورهای دانشجویان خود نقش مهمی ایفا می‌نماید. ضمن آن که خاستگاه دین‌داری، پرستش و تقید مذهبی در دانشگاه با تفکر، تعقل، خردمندی و دانش نیز نسبتی تام و وثیق دارد. در واقع علم‌آموزی و دین‌داری دو مؤلفه به هم پیوسته و تفکیک‌ناپذیرند.

1. Dekker, G., Bernts, T., & De Hart, J

2. Rice

مقایسه نگرش و پای بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و ... ♦ ۷

از یک سو، تحقیقات متعدد به نقش خانواده به ویژه والدین در شکل گیری باورهای مذهبی فرزندان و میزان پای بندی آنان به اعمال مذهبی (بارت کاوسکی و ویلکاکس، ۲۰۰۸، نصیرزاده و حسین چاری، ۱۳۸۶) اشاره نموده‌اند و از سوی دیگر دوران دانشجویی زمانی است که بسیاری از مسیرهای رفتاری در حال تکوین و تثبیت است (شجاع و همکاران، ۱۳۸۹). در واقع دانشجویان در سنینی هستند که فرآیند تکامل تصویر ذهنی و گسترش اطمینان به خود را می‌گذرانند (دهقان نیری و ادیب حاج باقری، ۱۳۸۵)، و در معرض محک زدن درستی یا نادرستی و یا احیانا تغییر نگرش‌ها و دیدگاه‌های خود هستند. علاوه بر این، پذیرفته شدن در دانشگاه، مواجه شدن با ارزش‌ها و فرهنگ‌های متفاوت، دور شدن از خانواده و طبعاً کاهش نظارت خانواده‌ها به ویژه در مورد دانشجویانی که در خوابگاه‌های دانشجویی سکونت خواهند داشت، و وجود مطالعاتی که به تغییر دیدگاه‌های مذهبی دانشجویان طی دوران دانشجویی اشاره نموده‌اند (کل، فلچر و پرسی، ۱۹۶۳، آرسناین، ۱۹۴۳)؛ این نگرانی را ایجاد می‌کند که دانشجویان خوابگاهی از ارزشهای معنوی و مذهبی خود فاصله بگیرند. گرچه دانشجویان ساکن خوابگاه به دلیل تنهایی و دوری از خانواده، و یا محصور بودن با دانشجویان مذهبی، ممکن است علاقه بیشتری نسبت به ارزشهای معنوی و مذهبی، ابراز نمایند. لذا در پژوهش حاضر که با هدف مقایسه نگرش‌ها و میزان پای‌بندی نسبت به نماز و ادراک محدودیت‌های اقامه آن، در دانشجویان ساکن خوابگاه‌های دانشجویی و دانشجویانی که با والدین خود زندگی می‌کنند انجام گرفته، تلاش گردیده است تا پاسخی مبتنی بر واقعیت، برای پرسش‌های زیر فراهم گردد.

۱- آیا بین دانشجویان ساکن خوابگاه و دانشجویانی که با والدین خود زندگی می‌کنند، تفاوتی از لحاظ نحوه نماز خواندن و شرکت در نماز جماعت، نگرش نسبت به نماز و امام جماعت، علاقه و اشتیاق اجتماعی نسبت به نماز، و نیز آشنایی افراد نسبت به مسائل و احکام نماز، وجود دارد؟

۲- آیا بین دانشجویان ساکن خوابگاه و دانشجویانی که با والدین خود زندگی می‌کنند، تفاوتی از لحاظ ادراک محدودیت‌ها و موانع فردی، اجتماعی و محیطی اقامه نماز وجود دارد؟

روش شناسی

جامعه آماری پژوهش حاضر که جزء طرح‌های علی مقایسه‌ای و پس رویدادی است، کلیه دانشجویان دانشگاه شیراز بودند که از این جامعه، نمونه‌ای مشتمل بر ۱۱۰۰ نفر از دانشجویان (۴۴۸ نفر مذکر و ۵۸۶ نفر مؤنث و ۶۶ نفر جنسیت خود را گزارش نکرده بودند) که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای

۸ ♦ فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۴۷ / سال پانزدهم، شماره ۲ / تابستان ۱۳۹۰

انتخاب شده و در محدوده سنی ۱۷-۴۲ سال قرار داشتند، مورد بررسی قرار گرفتند. از نظر مقطع تحصیلی، ۵۱ نفر کاردانی، ۸۴۰ نفر کارشناسی، ۴۳ نفر کارشناسی ارشد، ۲۱ نفر دکترا، بودند و ۱۴۵ نفر نیز مقطع تحصیلی خود را گزارش نکردند.

ابزار پژوهش

پرسشنامه‌ای محقق ساخته مشتمل بر ۷۷ سؤال برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفت. به منظور بررسی روایی پرسشنامه، شیوه آماری تحلیل عاملی از نوع تأییدی و به روش مؤلفه‌های اصلی^۱ مورد استفاده قرار گرفت. مقدار عددی شاخص KMO^2 برابر با ۰/۹۰ و نیز مقدار عددی شاخص χ^2 در آزمون کرویت بارتلت^۳ برابر با ۱۲۹۷۹/۸۳ بود که در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار بود و حکایت از کفایت نمونه و متغیرهای انتخاب شده برای انجام تحلیل عاملی داشت. براساس تحلیل عاملی انجام شده توأم با چرخش واریماکس^۴ بر روی گویه‌های پرسشنامه و با ملاک قراردادن مقادیر ویژه^۵ و شیب نمودار اسکری،^۶ هفت مقیاس فرعی استخراج شده عبارت از: نگرش نسبت به نماز، ویژگی‌های امام جماعت، نگرش نسبت به اشتیاق و علاقه اجتماعی نسبت به نماز، آشنایی با احکام و مسائل نماز، محدودیت‌های ادراک شده اجتماعی درباره نماز، محدودیت‌های اجتماعی و محیطی در دانشگاه در باره نماز، و محدودیت‌های فردی بود. پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت که مقدار آلفا برای کل پرسشنامه برابر با ۰/۹۱ و در مورد مقیاس‌های فرعی از ۰/۴۳ تا ۰/۸۳ در نوسان بود. به منظور رعایت مسائل اخلاقی و فراهم آوردن فضای امن برای آزمودنی‌ها چنانچه آزمودنی مایل به تکمیل پرسشنامه نبود، می‌توانست آزادانه از شرکت در پژوهش امتناع ورزد. علاوه بر این، به آزمودنی‌ها مواردی مانند «پاسخ‌های شما به صورت گروهی برای استفاده در یک تحقیق مورد استفاده قرار خواهند گرفت، نیازی به ذکر نام نیست و هیچ پاسخ درستی وجود ندارد. نظر شما هر چه باشد برای ما محترم است»، توضیح داده شد.

برای بررسی داده‌ها از تحلیل واریانس دوراهه، مجذور کای و تحلیل واریانس یک راهه، استفاده گردید.

1. *Confirmatory Principal Components Factor Analysis*
2. *Kaiser- Meyer- Olkin Measure of Sampling Adequacy*
3. *Bartlett's Test of Sphericity*
4. *Varimax Rotation*
5. *Eigen Values*
6. *Scree Plot*

مقایسه نگرش و پای بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و ... ♦ ۹

در پژوهش حاضر سوالاتی از قبیل "نماز، جامعه و مردم را از انحرافات باز می دارد"، و "نماز در برخی امور محدودیت ایجاد می کند" در مولفه نگرش نسبت به نماز، سوالاتی مانند "امام جماعت را در جذب افراد جامعه به نماز موثر می دانم"، و "آراستگی امام جماعت را در جذب دانشجویان به نماز جماعت مؤثر می دانم" در مولفه نگرش نسبت به امام جماعت، سوالاتی همچون "گرایش نسل جوان کشورمان نسبت به نماز را چگونه ارزیابی می کنید؟" و "میزان آشنایی افراد جامعه به فلسفه نماز چگونه است؟" در مولفه نگرش نسبت به علاقه و اشتیاق اجتماعی در مورد نماز" و سوالاتی از قبیل میزان آشنایی خود با احکام نماز را چگونه ارزیابی می کنید؟ و میزان آشنایی شما با مضامین و ترجمه نماز چگونه است؟ در مولفه آشنایی با احکام و مسائل نماز، قرار می گرفت. موانعی مانند روشن نبودن فلسفه نماز، ضعف پایه های اعتقادی، بی حوصلگی، اهمیت نداشتن نماز و... به عنوان محدودیت های فردی؛ همزمانی و تداخل ساعات نماز خواندن با برنامه هایی مانند توزیع غذا، برنامه های ورزشی، تلویزیونی، انجام کارهای شخصی و متفرقه به عنوان محدودیت های محیطی؛ عدم توجه اجتماع، خانواده، والدین، اطرافیان، دوستان، طولانی شدن نماز، وضعیت رفتاری اهل نماز، و بدسلیقگی مسئولان اقامه نماز و... به عنوان محدودیت های اجتماعی اقامه نماز در نظر گرفته شد.

یافته ها

یافته های توصیفی

- ۲۷/۶ درصد دانشجویان خوابگاهی بیشترین میزان رغبت خود نسبت به نماز را مربوط به دوران کودکی، ۲۹/۲ درصد مربوط به دوره نوجوانی، و ۲۶/۷ درصد مربوط به دوره بزرگسالی خود دانسته بودند. این درصدها در دانشجویان غیر خوابگاهی به ترتیب برابر ۳۲/۱، ۲۶/۴ و ۲۰/۷ درصد بود.
- ۵۱/۷ درصد دانشجویان خوابگاهی والدین و اقوام، ۳/۱ درصد آنان معلمان و اساتید، ۷ درصد دوستان را عامل ترغیب خود به نماز گزارش نمودند که این ارقام در مورد دانشجویان غیر خوابگاهی به ترتیب برابر با ۴۸/۴ درصد، ۳/۸ درصد و ۷/۴ درصد بود.
- ۸/۹ درصد دانشجویان خوابگاهی نماز نمی خواندند، ۱۵/۳ درصد گهگاه و ۷۳/۷ درصد همیشه نماز می خواندند؛ در حالی که این ارقام در مورد دانشجویان غیر خوابگاهی به ترتیب ۹/۹، ۱۶/۵ درصد و ۷۲/۱ درصد بود.

۱۰ ♦ فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۴۷ / سال پانزدهم، شماره ۲ / تابستان ۱۳۹۰

- ۱۰ درصد دانشجویان خوابگاهی هر روز، و ۶۳/۵ درصد آنان گهگاه در نماز جماعت شرکت می‌کردند؛ در حالی که ۲۲/۵ درصد آن‌ها هرگز در نماز جماعت شرکت نکرده بودند. این درصدها در دانشجویان غیر خوابگاهی به ترتیب برابر ۶/۸ درصد، ۶۴ درصد، ۲۹/۱ درصد، بود.
- ۰/۶ درصد دانشجویان خوابگاهی نماز صبح، ۱۴/۳ درصد نماز ظهر و عصر، ۳۲/۹ درصد نماز مغرب و عشا، ۱/۵ درصد همه نمازهای خود را به جماعت می‌خواندند. ضمن این‌که ۳۷/۹ درصد، هیچ‌یک از نمازهای خود را به جماعت نمی‌خواندند. این ارقام در مورد دانشجویان غیر خوابگاهی به ترتیب ۱ درصد، ۳۲/۶ درصد، ۱۸، ۱/۵، ۴۰/۲ درصد بود.

یافته‌های استنباطی

بین دانشجویان خوابگاهی و دانشجویان غیر خوابگاهی از لحاظ میزان نماز خواندن (N. S) و $\chi^2 = 0/95$ ، شرکت در نماز جماعت (N. S) و $\chi^2 = 7/05$ ، افراد ترغیب‌کننده آنان نسبت به نماز (N. S) و $\chi^2 = 5/1$ ، سن رغبت نسبت به نماز خواندن (N. S) و $\chi^2 = 5/5$ ، تفاوت معنادار وجود نداشت. اما تفاوت بین دانشجویان خوابگاهی و دانشجویان غیر خوابگاهی از لحاظ نمازی که آن را به صورت جماعت می‌خواندند، معنادار بود ($p < 0/0001$ و $\chi^2 = 59/85$). دانشجویان خوابگاهی خواندن نمازهای مغرب و عشا، به جماعت را بیش از دانشجویان خوابگاهی گزارش کردند. در صورتی که دانشجویان غیر خوابگاهی خواندن نماز ظهر و عصر به جماعت را بیش از دانشجویان خوابگاهی گزارش نمودند.

به منظور بررسی تأثیر دو متغیر جنس و زندگی با خانواده و تعامل این دو متغیر مستقل، در نگرش نسبت به نماز و ادراک محدودیت‌های اقامه آن، از آزمون نتایج تحلیل واریانس دو راهه استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۱ گزارش گردیده است.

جدول ۱: نتایج تحلیل واریانس دو راهه

سطح معنی داری	F		
۰/۰۰۰۱	۱۹/۷۳	تأثیر جنسیت	نگرش نسبت به نماز
۰/۰۳۵	۴/۴۶	تأثیر زندگی با خانواده	
۰/۰۳۲	۴/۶	جنسیت* زندگی با خانواده	
NS	۰/۰۵۲	تأثیر جنسیت	نگرش نسبت به امام جماعت
NS	۰/۱۸	تأثیر زندگی با خانواده	
NS	۰/۱۸	جنسیت* زندگی با خانواده	
NS	۰/۱۶	تأثیر جنسیت	نگرش نسبت به اشتیاق و علاقه اجتماعی نسبت به نماز
NS	۰/۲۵	تأثیر زندگی با خانواده	
NS	۲/۰۹	جنسیت* زندگی با خانواده	
NS	۰/۰۶۴	تأثیر جنسیت	آشنایی با احکام و مسائل نماز
NS	۰/۰۰۶	تأثیر زندگی با خانواده	
NS	۳/۰۹	جنسیت* زندگی با خانواده	
۰/۰۰۰۱	۱۲/۴۸	تأثیر جنسیت	محدودیت‌های ادراک شده اجتماعی
NS	۰/۹۶	تأثیر زندگی با خانواده	
۰/۰۲	۵/۲	جنسیت* زندگی با خانواده	
۰/۰۰۰۱	۱۷/۳۲	تأثیر جنسیت	محدودیت‌های محیطی در دانشگاه
۰/۰۰۰۱	۱۵/۵۱	تأثیر زندگی با خانواده	
NS	۰/۰۶	جنسیت* زندگی با خانواده	
۰/۰۰۰۱	۲۰/۷۲	تأثیر جنسیت	محدودیت‌های فردی
NS	۰/۶۵	تأثیر زندگی با خانواده	
NS	۰/۸۴	جنسیت* زندگی با خانواده	

همان گونه که جدول (۱) نشان می‌دهد:

- ۱- در مولفه نگرش نسبت به نماز خواندن، تأثیر متغیر جنسیت ($F=19/73$ و $P<0/0001$)، متغیر زندگی با خانواده ($F=4/46$ و $P<0/03$) و نیز تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده ($F=4/6$ و $P<0/03$)، معنادار بود.

۱۲ ♦ فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۴۷ / سال پانزدهم، شماره ۲ / تابستان ۱۳۹۰

۲- در مولفه نگرش نسبت به امام جماعت، تاثیر متغیر جنسیت (NS و $F=0/052$)، متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/18$) و نیز تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/18$)، معنادار نبود.

۳- در مولفه نگرش نسبت به اشتیاق و علاقه اجتماعی نسبت به نماز، تاثیر متغیر جنسیت (NS و $F=0/16$)، متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/25$) و نیز تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=2/09$)، معنادار نبود.

۴- در مولفه آشنایی با احکام و مسائل نماز، تاثیر متغیر جنسیت (NS و $F=0/064$)، متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/006$) و نیز تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=3/09$)، معنادار نبود.

۵- در مولفه محدودیت‌های ادراک شده اجتماعی، تاثیر متغیر جنسیت ($P<0/0001$ و $F=12/48$)، و نیز تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده ($P<0/02$ و $F=5/2$)، معنادار بود، اما تاثیر متغیر زندگی با خانواده به تنهایی (NS و $F=0/96$) معنادار نبود.

۶- در مولفه محدودیت‌های ادراک شده محیطی در دانشگاه، تاثیر متغیر جنسیت ($P<0/0001$) و نیز تاثیر متغیر زندگی با خانواده به تنهایی ($P<0/0001$ و $F=15/51$) معنادار بود اما اثر تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/06$)، معنادار نبود.

۷- در مولفه محدودیت‌های ادراک شده فردی، تاثیر متغیر جنسیت ($P<0/0001$ و $F=20/72$) معنادار بود، اما تاثیر متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/65$) و نیز تعامل دو متغیر جنسیت و متغیر زندگی با خانواده (NS و $F=0/84$)، معنادار نبود.

به منظور مقایسه میان ۴ گروه دانشجوی پسر ساکن در خانه (زندگی در کنار والدین)/ دختر ساکن در خانه/ پسر ساکن در خوابگاه/ و دختر ساکن در خوابگاه/ در نگرش نسبت به نماز و ادراک محدودیت‌های اقامه آن، از آزمون تحلیل واریانس یک راهه و آزمون تعقیبی توکی استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۲ گزارش شده است.

مقایسه نگرش و پای بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و ... ♦ ۱۳

جدول ۲: نتایج تحلیل واریانس یک راهه و آزمون تعقیبی توکی

نگرش‌ها	وضعیت	میانگین	انحراف استاندارد	F	سطح معنی داری	نتایج آزمون تعقیبی توکی
نگرش نسبت به نماز	پسر/ ساکن خانه	۳۰/۵۸	۵/۱	۷/۴	۰/۰۰۰۱	پسر ساکن خانه با پسر ساکن خوابگاه، دختر ساکن خانه، دختر ساکن خوابگاه ۰/۰۵P<
	پسر/ ساکن خوابگاه	۳۱/۸۹	۴/۷			
	دختر/ ساکن خانه	۳۲/۶۱	۴/۲			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۳۲/۵۹	۴/۱			
نگرش نسبت به امام جماعت	پسر/ ساکن خانه	۲۳/۷۸	۴/۹	۰/۱۸	NS	
	پسر/ ساکن خوابگاه	۲۳/۷۸	۴/۸			
	دختر/ ساکن خانه	۲۳/۸۵	۴/۹			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۲۳/۵۶	۴/۶			
نگرش نسبت به اشتیاق و علاقه اجتماعی نسبت به نماز	پسر/ ساکن خانه	۱۸/۹۱	۴/۶	۰/۷۱	NS	
	پسر/ ساکن خوابگاه	۱۹/۶۰	۵/۲			
	دختر/ ساکن خانه	۱۹/۵۷	۴/۷			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۱۹/۲۳	۴/۵			
آشنایی با احکام و مسائل نماز	پسر/ ساکن خانه	۱۸/۹۴	۳/۹	۱/۰۲	NS	
	پسر/ ساکن خوابگاه	۱۹/۴۶	۴/۱			
	دختر/ ساکن خانه	۱۹/۳۷	۴/۴			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۱۸/۸۹	۳/۹			
محدودیت‌های ادراک شده اجتماعی	پسر/ ساکن خانه	۲۵/۸	۴/۴	۷/۰۱	۰/۰۰۰۱	دختر ساکن خانه با پسر ساکن خانه / با پسر ساکن خوابگاه، / با دختر ساکن خوابگاه ۰/۰۵P<
	پسر/ ساکن خوابگاه	۲۶/۱	۴/۸			
	دختر/ ساکن خانه	۲۷/۶۹	۴/۳			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۲۶/۶۹	۴/۲			
محدودیت‌های محیطی در دانشگاه	پسر/ ساکن خانه	۱۰/۲۲	۳/۰۵	۱۳/۴	۰/۰۰۰۱	دختر ساکن خانه با پسر ساکن خانه و پسر ساکن خوابگاه و دختر ساکن خوابگاه / دختر ساکن خوابگاه ۰/۰۵P<
	پسر/ ساکن خوابگاه	۹/۵	۳/۲			
	دختر/ ساکن خانه	۱۱/۲۵	۲/۹			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۱۰/۲۶	۳/۰			
محدودیت‌های فردی	پسر/ ساکن خانه	۱۳/۴۳	۲/۶	۶/۹	۰/۰۰۰۱	دختر ساکن خانه با پسر ساکن خانه و پسر ساکن خوابگاه / دختر ساکن خوابگاه / دختر ساکن خوابگاه با پسر ساکن خوابگاه ۰/۰۵P<
	پسر/ ساکن خوابگاه	۱۳/۷۴	۲/۹			
	دختر/ ساکن خانه	۱۴/۴۳	۲/۶			
	دختر/ ساکن خوابگاه	۱۴/۴۱	۲/۵			

نتایج جدول ۲ گویای آن بود که:

۱- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از نظر نگرش نسبت به نماز تفاوت معناداری وجود داشت ($F = 7/4$ و $P < 0/0001$)، بدین صورت که دانشجویان پسر که در کنار والدین خود زندگی می‌کردند نسبت به دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی، دانشجویان دختری که با والدین خود زندگی می‌کردند، و نیز در مقایسه با دانشجویان دختر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی به گونه‌ای معنادار، نگرش منفی‌تری نسبت به نماز گزارش کردند.

۲- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از لحاظ نگرش نسبت به امام جماعت، تفاوت معناداری وجود نداشت (NS و $F = 0/18$).

۳- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از لحاظ نگرش نسبت به اشتیاق و علاقه اجتماعی نسبت به نماز، تفاوت معناداری وجود نداشت (NS و $F = 0/71$).

۴- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از لحاظ آشنایی با احکام و مسائل نماز، تفاوت معناداری وجود نداشت (NS و $F = 0/71$).

۵- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از نظر محدودیت‌های ادراک شده اجتماعی تفاوت معناداری وجود داشت ($F = 7/01$ و $P < 0/0001$)، بدین معنا که دانشجویان دختری که در کنار والدین خود زندگی می‌کردند نسبت به دانشجویان دختر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی، دانشجویان پسر که با والدین خود زندگی می‌کردند، و نیز در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی به گونه‌ای معنادار، محدودیت‌ها و موانع بازدارنده‌ای نسبت به نماز ادراک و گزارش کردند.

۶- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از نظر محدودیت‌های ادراک شده محیطی در دانشگاه تفاوت معناداری وجود داشت ($F = 13/4$ و $P < 0/0001$)، بدین معنا که دانشجویان دختری که در کنار والدین خود زندگی می‌کردند نسبت به دانشجویان دختر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی، و دانشجویان پسر که با والدین خود زندگی می‌کردند، و نیز در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی به گونه‌ای معنادار، محدودیت‌ها و موانع بازدارنده‌ای محیطی بیشتری نسبت به نماز ادراک و گزارش کردند. ضمن آن که محدودیت‌ها و موانع بازدارنده‌ای

مقایسه نگرش و پای بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و ... ♦ ۱۵

محیطی ادراک شده توسط دانشجویان دختر ساکن در خوابگاه‌های دانشجویی نیز نسبت به دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی، بیشتر بود.

۷- بین دانشجویان گروه‌های مختلف از نظر محدودیت‌های ادراک شده فردی در دانشگاه تفاوت معناداری وجود داشت ($P < 0/0001$ و $F = 6/9$)، بدین معنا که دانشجویان دختری که در کنار والدین خود زندگی می‌کردند نسبت به دانشجویان پسری که با والدین خود زندگی می‌کردند، و نیز در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی به گونه‌ای معنادار، محدودیت‌ها و موانع بازدارنده‌ای فردی بیشتری نسبت به نماز ادراک و گزارش کردند. علاوه بر این محدودیت‌ها و موانع بازدارنده‌ای فردی ادراک شده توسط دانشجویان دختر ساکن در خوابگاه‌های دانشجویی نیز نسبت به دانشجویان پسر ساکن خوابگاه‌های دانشجویی، و دانشجویان پسری که در کنار والدین خود زندگی می‌کردند، بیشتر بود.

بحث و نتیجه گیری

نتایج نشان داد که والدین به عنوان مهم‌ترین منبع ترغیب دانشجویان خوابگاهی و غیرخوابگاهی به نماز، به شمار می‌روند. این یافته همسو با یافته‌هایی است که به نقش موثر والدین در شکل‌گیری باورهای مذهبی و پای‌بندی به آن اشاره نموده‌اند (بارت کاوسکی و ویلکاکس، ۲۰۰۸؛ نصیرزاده و حسین چاری، ۱۳۸۶). علاوه بر این، یافته‌های پژوهش حاضر گویای این مطلب است که بین دانشجویان ساکن خوابگاه و دانشجویانی که با والدین خود زندگی می‌کردند از لحاظ میزان نماز خواندن و شرکت در نماز جماعت تفاوت معنادار وجود نداشت، اما درصد بیشتری از دانشجویان ساکن خوابگاه در مقایسه با دانشجویانی که در کنار والدین خود زندگی می‌کردند نماز می‌خواندند و یا در نماز جماعت شرکت می‌کردند. این یافته می‌تواند نشان‌دهنده آن باشد که جداسدن از خانواده و زندگی در خوابگاه‌های دانشجویی لزوماً به کاهش دینداری عملی افراد نمی‌انجامد. بلکه به دلیل تنهایی و تحت تاثیر نهاد هنجار آفرینی که بر ارزشهای دینی تاکید می‌نماید، و یا محسور بودن با دانشجویان مذهبی، علاقه بیشتری نسبت به ارزشهای معنوی و مذهبی، ابراز می‌نمایند. البته این فرض می‌تواند در پژوهش مستقلی به بوته آزمایش سپرده شود.

همچنین یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر آن بود که دانشجویان پسری که در کنار خانواده خود زندگی می‌کردند، در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه، و دانشجویان دختر نگرش منفی تری نسبت به نماز داشتند. علاوه بر این، دانشجویان دختری که در کنار خانواده خود زندگی می‌کردند در مقایسه با

دانشجویان دختر ساکن خوابگاه، و دانشجویان پسر، محدودیت‌ها و موانع اجتماعی بیشتری در مورد اقامه نماز گزارش کردند. دانشجویان دختری که در کنار خانواده خود زندگی می‌کردند نیز در مقایسه با دانشجویان دختر ساکن خوابگاه، و دانشجویان پسر و نیز دانشجویان دختر ساکن خوابگاه‌ها در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه محدودیت‌ها و موانع محیطی بیشتری در مورد اقامه نماز گزارش کردند. ضمن آن که دانشجویان دختری که در کنار خانواده خود زندگی می‌کردند، در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه و خانه، و دانشجویان دختری که در خوابگاه زندگی می‌کردند در مقایسه با دانشجویان پسر ساکن خوابگاه و خانه محدودیت‌ها و موانع فردی بیشتری در مورد اقامه نماز گزارش کردند. یافته‌های مذکور ضمن آن که به نگرش مثبت‌تر دانشجویان دختر نسبت به نماز و ادراک موانع کمتر اقامه آن در دانشجویان پسر اشاره دارد که همسو با یافته‌های (نصیرزاده و عرفان منش، ۱۳۸۹؛ فرانسیس و ویلکاکس، ۱۹۹۸؛ دانلسون، ۱۹۹۹) به نوعی به نگرش‌های مثبت‌تر دانشجویان ساکن خوابگاه‌های دانشجویی نسبت به نماز نیز اشاره دارد. لازم به ذکر است که با نادیده گرفتن متغیر جنس، دانشجویان ساکن خوابگاه موانع محیطی بیشتری در مورد اقامه نماز گزارش کردند. در حالی که دانشجویانی که با والدین خود زندگی می‌کنند موانع اجتماعی بیشتری را مطرح کنند و در مورد ادراک موانع فردی تفاوتی بین این دو گروه دانشجو وجود نداشت. البته احتمالاً ادراک محدودیت‌ها تأثیر منفی بر کمیت نماز خواندن و نگرش نسبت به اصل نماز ایجاد نکرده است.

قرن ۲۱ را در حالی آغاز می‌کنیم که پیشرفت‌های شگرف و اعجاب‌آور در زمینه وسایل ارتباط جمعی و اطلاع‌رسانی بطور گسترده‌ای اعتقادات و نگرش‌های مردم سراسر دنیا را تحت تأثیر قرار داده و تحولات اجتماعی و اعتقادی مثبت و منفی وسیعی را به دنبال داشته است. این تغییرات و تحولات سریع و گسترده در بسیاری از موارد اثرات اجتماعی و اعتقادی مخربی بر جای نهاده و موجب شده است تا نیاز به بازگشت به معنویت بیش از هر چیز احساس شود. تراکم اطلاعات اثرات دوگانه‌ای بر جوامع بشری داشته است. از سویی نوعی سرگشتگی و ابهام ایجاد نموده و از سوی دیگر افزایش حیرت‌انگیز دانش بشری دروازه‌ها و چشم‌اندازهای جدیدی را در جهت پیشرفت و تکامل جوامع انسانی گشوده است. در چنین شرایطی هجوم ارزش‌ها و نگرش‌های جدید و ناهمخوان با زمینه‌های فرهنگی و اعتقادی یک جامعه موجب آسیب‌های فکری، ارزشی و اجتماعی شدیدی می‌گردد و افراد آن جامعه را در معرض بحران‌های فکری و اعتقادی جدی قرار می‌دهد. در این حالت بحرانی انسان احساس تنهایی و انزوا نموده و نیازمند

مقایسه نگرش و پای بندی دانشجویان ساکن خوابگاه و ... ♦ ۱۷

معیارهای معنوی محکم و تعریف شده ای جهت یافتن راه خود و هم چنین نیازمند یک مبدأ متعالی جهت تکیه بر آن است بدون شک اعتقاد به دین و پرستش خداوند بزرگ تأمین کننده هر دو نیاز فوق است.

علاوه بر این کشف حقیقت «آفرینندگی و آفریدگی»، «پیمودن راه براساس نقشه» و «هدف و مقصود نهایی»، «شناخت دست قدرتمند و با حکمت خداوند» و مفاهیمی از این دست، عناصری مرتبط با آگاهی، بینش و دانش و یا برخاسته از آن‌ها هستند. بنابراین می‌توان هم به اعتبار یک مبنای اعتقادی و هم بر اساس یک تجربه تاریخی به این باور رسید که میان دانایی و دین‌داری همچون علم و عبادت رابطه‌ای جدایی ناپذیر برقرار است. به عبارت دیگر نسبت بین عبادت و علم نسبتی معنادار و مستقیم است و متقابلاً تلاش‌های عمیق علمی نیز نمی‌تواند فارغ از دغدغه معنویت باشد. زیرا آگاهان و عالمان، همواره با نظام‌های هدف‌دار و اعجاب آور هستی سروکار دارند. علاوه بر این اهمیت نماز در فرهنگ اسلامی و نقش تربیتی و معنوی و اجتماعی آن در بین مسلمانان عنصری روشن و بدیهی است. تأثیری که توسعه فرهنگ نماز در شخصیت و شیوه‌های رفتاری، مناسبات زندگی و فرهنگ عمومی جامعه کنونی ما می‌تواند به‌جای بگذارد، حائز اهمیت است در مجموع گرچه این پژوهش با محدودیت‌هایی مانند در نظر نگرفتن متغیرهای مهمی همچون میزان آشنایی با مفاهیم زیربنایی شناخت دینی روبرو است اما به نظر می‌رسد یافته‌های پژوهش حاضر شاید بتواند گویای این باشد که دانشگاه به عنوان یک نهاد فرهنگی و هنجار آفرین توانسته است در جهت نهادینه کردن هنجارهای اسلامی جامعه گام‌های موفقیت آمیزی بردارد. به ویژه در مورد دانشجویان ساکن خوابگاه‌های دانشجویی که از والدین خود دور هستند و ممکن است بیشتر تحت تأثیر هنجارهای دانشگاه قرار داشته باشند. مسلماً نباید به همین اندک قناعت کرد و نسبت به معنویت، پرستش و نماز در دانشگاه‌ها بی تفاوت ماند. تنها نکته‌ای که باید مورد نظر قرارداد این است که خاستگاه دین‌داری، پرستش و تقید مذهبی در دانشگاه با تفکر، تعقل، خردمندی و دانش نیز نسبتی تام و وثیق دارد. و بدون تبیین نظری مباحث دینی (آن هم به صورت جذاب و در فضای کاملاً آرام و همراه با پرسشگری و نقد) نمی‌توان نسبت به نهادینه شدن آن امیدوار بود.

منابع

- دهقان نیری، ناهید، ادیب حاج باقری، محسن (۱۳۸۵). *تأثیر تن آرامی بر استرس و کیفیت زندگی دانشجویان مقیم خوابگاه‌های دانشجویی*، فیض، ش ۳۸، ص ۵۸-۵۰.
- ستیر، ویرجینیا (۱۳۸۰). *آدم‌سازی در روانشناسی خانواده*. ترجمه بهروز بیرشک، تهران: رشد، ص ۱۱.

۱۸ ♦ فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۴۷ / سال پانزدهم، شماره ۲ / تابستان ۱۳۹۰

- شجاع مهدیه، جویباری لیلا، قربانی مصطفی، ثناگو اکرم، شجاعی حجت، کیاکجوری زاهده، ارگنجی حسین (۱۳۸۹) بررسی فراوانی مصرف و علل گرایش به سیگار در دانشجویان ساکن خوابگاههای دانشگاه علوم پزشکی گلستان در سال ۸۷. پژوهنده، ش ۷۵، ص ۱۲۸-۱۲۳
- معین، م. (۱۳۸۰). عصر دانایی و بازگشت به معنویت. فصلنامه نیایش، ش ۷ و ۸، ص ۲۵-۳۴.
- منادی، مرتضی (۱۳۸۴). مدیریت زمان در خانواده‌های طبقات متفاوت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. خانواده پژوهی، ش ۲، ص ۱۶۱-۱۷۵
- مینوچین، سالوادور (۱۳۷۵). خانواده و خانواده درمانی. ترجمه محمد باقر ثنایی. تهران: امیرکبیر، ص ۸۹
- نصیرزاده، ر. (۱۳۸۴). تأثیر انگیزه‌های نمازخواندن بر نگرش نسبت به نماز و ادراک محدودیت‌های فردی و اجتماعی آن. پایان‌نامه کارشناسی، منتشر نشده، دانشگاه شیراز، ص ۱۵-۱۲
- نصیرزاده، ر. و حسین چاری م. (۱۳۸۶) تفاوت‌های جنس، سن و وضعیت اقتصادی-اجتماعی در باورهای مذهبی کودکان. فصلنامه روانشناسان ایرانی، ش ۱۳، ص ۶۸-۵۳
- Banziger, S, Janssen, J., Scheepers, P(2008). **Praying in a Secularized Society: An Empirical Study of Praying Practices and Varieties.** *Psychology of Religion*, 18: 3, 256 – 265.
- Bartkowski JP, Xu X., Levin ML. (2008). **Religion and child development: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study Social Science Research**, 37 18–36.
- Bernardi, L and et al. (2001). **Effect of rosary prayer and yoga mantras on autonomic cardio-vascular rhythms: Comparative study.** *BMJ*. 323:1446-1449.
- Bjorck J. P, Cohen L. H. (1997). **Coping with threats, losses and challenges.** *Journal of traumatic stress*. 10:481-497.
- Brown L. B. (1994). **The human side of prayer: The psychology of praying.** Birmingham AL: Religious Education Press.
- Buttrick, G. A. (1942). **Prayer.** New York: Abingdon-cokesbury.
- Cole, M, Fletcher, F M, Pressey, S L. (1963) **Forty-year changes in college student attitudes** *Journal of Counseling Psychology*, 10(1) 53-55.
- Donelson, E. (1999). **Psychology of religion and adolescents in the United States: past to present,** *Journal of adolescence*, 22, 187-204.

- Ebadi, A., Ahmadi, F., Ghanei, M., Kazemnejad, A. (2009). Spirituality: **A key factor in coping among Iranians chronically affected by mustard gas in the disaster of war** *Nursing and Health Sciences*. 11(4) -344.
- Folkman, S. and et al. (1986). **Dynamics of a stressful encounter**: cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of personality and social psychology*;50:992-1003.
- Francis, L. J., Wilcox, C. (1998) **Religiosity and femininity**: Do women really hold a more positive attitude towards Christianity?. *Journal for the scientific study of religion*, 37-469-477.
- Goldenberg, H., Goldenberg, I. (2008). **Family therapy**: An Overview, Seven Edition. Ca: Thomson Learning, Inc. 121.
- Greenwald, A. G. (1989). **Why are Attitudes Important ?** In: Attitude Structure and Function. By A. R. Pratkanis; S. J. Breckler and A. G. Greenwald (Eds.), P. 1-10.
- Johnson, M. R. D (2004). **Faith, prayer, and religious observation**. *Clinical cornerstone diversity in medicine*, 6(1), 17-24.
- Knippenberg, H. (2009). **Secularisation and the rise of immigrant religions**: the case of the Netherlands. *Acta universitatis carolinae*. 1-2, 63-82.
- Koenig H. G., Goerge L. K., Siegler I. C. (1998). **The use of religion and other emotion regulating coping strategies among older adults**. *The Gerontologist* 1998;28:303-310.
- Krucoff, M. W., Crater, S. W., Lee, K. L. (2006) **From efficacy to safety concerns: A STEP forward or a step back for clinical research and intercessory prayer?**: The Study of Therapeutic Effects of Intercessory Prayer (STEP) *American Heart Journal* 151(4):762-764.
- Arsenian, S. (1943) **Change in evaluative attitudes during four years of college**. *Journal of Applied Psychology*, 27(4), 338-349.
- Trier K. K., Shupe, A. (1991). **Prayer. Religiosity and Healing in the Heartland, USA**: A Research note Review of Religious Research, 132, 351-358.
- Vasconcelos, A. F. (2009). **Intuition, prayer, and managerial decision-making processes**: a religion-based framework. *Management Decision*. 47 (6). 930-949.
- Wilcox, W. B., Wolfinger, N. H. (2008) **Living and loving "decent"**: Religion and relationship quality among urban parents. *Social Science Research* 37(3), 828-843.
- Wolf, D. B. (2000). **Effects of the hare krsna maha mantra on stress, depression and the three gunas**. *Dissertation Abstracts International B: Science and Engineering*. 60:3584.